

ANLAMIN YİTTİĞİ GÖRÜNTÜLERDE
YOLCULUK

FOTOGRAM

BİR KARANLIKODA TEKNİĞİ

Fotogram
gerçekle gerçek olmayanın
iççe geçişidir. Bir anın, bir
olayın tanığı değildir; sadece
yüzeydeki bir görüntü ile ona
bakan birey arasında yaşanan
özel bir ilişkiye aracılık ederek,
belirsizliğin gizemli
dünyasında yolculuklar
yaptırır. Kurulan ilişki
doğrunun peşinde
olmaktan uzak,
hayaller
kurmaya ya
da öyküler
uydurmaya
çok
yatkındır.

Fotoğraf dünyasında, çekim yapmaksızın görüntü elde etmek pek yaygın bir uygulama değil. Ancak fotoğraf makinesi, fotoğraf filmi ve fotoğraf çekimi olmadan görüntü elde etmek ya da elde edilmiş bir görüntü üzerinde ışıkla, ışığın görünür kıldığı nesnelerin gölge ya da izdüşümleriyle, ışığa duyarlı yüzeyler ve fotokimyasallarla düzenlemeler yapmak olası. Karanlıkoda, baskı ve banyo malzemeleri, yaratmayı düşlediğiniz görüntüyü elde etmede kullanacağınız araç gereçler ve fotoğraf kartları, bir fotogram görüntüsünün temel gereksinimleri.

Fotoğraf temel eğitiminin ana konuları arasında da yer alan fotogram, karanlıkoda işleyişini anlamadaki en basit yöntemlerden biri. Aslında her amatör, karanlıkodada yapacağı denemelerle fantastik görüntüler üretebilir. Elde edilmişindeki basitlik yüzünden fotogram görüntülerinin fotoğraf olmadığını savunanlar var. Yine de, fotogram özellikle, kurgu fotoğrafçılık çalışmalarında sık başvurulan bir teknik. Alışıldık fotoğraf görüntüleriyle kıyaslanırsa; fotogram

görüntüleri yüksek kontrastlı. Bir başka deyişle, bu görüntülerde Siyah/Beyaz (S/B) hakim ve gri ton aralığı yok sayılacak kadar az. Yine de, ışık geçirgenliği dikkate alınarak

seçilmiş nesnelere gri ton aralığını artırmak olası. Tonlardaki çeşitsizlik, derinlik ve perspektif etkilerinin oluşması, görüntüyü, algı yanılmasına izin vermeksizin, iki boyutla sınırlar. Tüm bu yoksunluklar, fotogramlardaki anlam arayışını kısıtlar, hatta fotogramı "anlamsız" kılar, öyle ki, çoğu hakkında yorum yapmak neredeyse olanaksızdır.

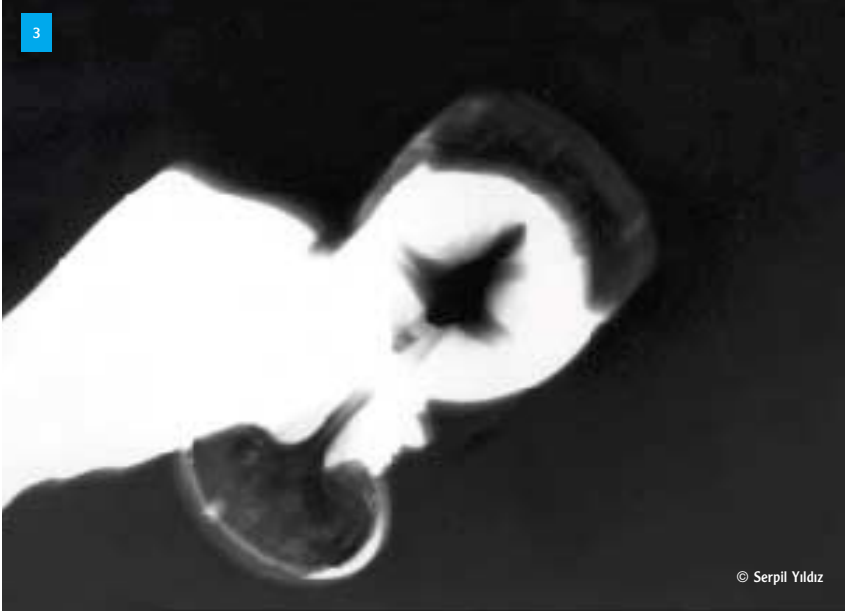
Gündelik yaşamımızda kullandığımız hemen her nesne, fotogram üretmede araç olabilir. Nesnelere, biçimlerine ve ışık geçirgenlik özelliklerine göre, kullanmak olası. Fotogram çalışmalarında farklı yöntemler, tek tek ya da birarada kullanılabilir. Burada belirleyici olansa, yarattığımız görüntünün kağıt üzerine aktarılmasını sağlayacak yöntemlerin seçimi.

Fotogram Yöntemleri

"Cliché verre" (cam klişe) adını alan yöntemde elyapımı negatifler kullanılır. Bunlar, bildik negatif boyutlarında

olabileceği gibi daha büyük boyutlarda da hazırlanabilir; cam, asetat gibi ışık geçiren, ya da aydınlatıcı, pelür gibi yarı geçirgen malzemeler kullanılarak tasarlanabilir. Işık geçirgenliğinin istenmediği durumlarda siyah karton ya da benzeri malzemeler kullanılabilir. Tasarlanan görüntü istenirse büyütülerek basılabileceği gibi, istenilen büyüklükte tasarlanarak doğrudan kağıt üstüne de kopyalanabilir (direkt ya da kontak baskı). Dikkatli bir çalışmayla görüntünün çoğaltılması olasıdır, ama fotogramla aynı koşullarda ikinci tıpkı baskıyı yapmak, zannedildiği kadar kolay değildir.

Bir ya da birden fazla nesne fotoğraf kartı üzerine, hedeflenen görüntüye uygun bir kompozisyonla yerleştirilir ve üzerine ışık dü-

şürülerek pozlanır. "Fotogram" diye adlandırılan bu yöntemde, nesnelerin kendi boyutlarındaki silüetleri elde edilir. Tonların belirleyicisi, seçilen nesnenin ışık geçirgenliğine bağlıdır. Işık geçirgenliği azaldıkça görüntünün kağıt üzerindeki silüeti beyazlaşır.

"Luminogram" yönteminde nesne kullanımına gerek olmaksızın, ışığın bizzat kendisi görüntüyü oluşturacak ana malzemedir. Çeşitli yollarla artırılan, azaltılan, engellenen ya da perdelenen ışığın fotoğraf kartı ile etkileşerek bıraktığı izler oldukça ilginç olabilir. İstendiği takdirde, bu yöntemle daha geniş ton aralığı elde edilebilir.

Fotokimyasal tepkimelerin görüntüye katkıda buldurulduğu yöntemse "chemigram" adını alır. Fotokimyasal tepkimelere ısıtma, soğutma, hızlandırma, yavaşlatma, karıştırma, tepkime sıralamasını değiştirme, farklı kimyasalları birleştirme gibi müdahalelerle farklı görüntülere erişilebilir. Bu yöntemle elde edilen görüntülerde kimyasal işlemler tümüyle durdurulmayabilir, görüntü zamanla ton değişimi geçirebilir. İkinci bir kopyasını baskı yoluyla elde etmekse kesinlikle olanaksız.

Fotogram Örnekleri

Fotogramın karanlıkodada baskı işleyişini anlamada etkin bir teknik olduğunu daha önce dile getirmiştik. Kullanabileceğiniz bir karanlıkodanız varsa, bu teknikle görüntü yaratmayı denemelisiniz. Hatta karanlıkoda kullanımı için, yaşadığımız şehrin fotoğraf derneğinden -varsa- yardım alabilirsiniz. Burada sunulan fotogram örnekleri AFSAD-Ankara Fotoğraf Sanatçıları Derneği'nin karanlıkodasında üretilmişlerdir.

Karanlıkodaya girmeden önce yaratılmak istenen görüntülerle ilgili ön hazırlıklar yapıldı. Kompozisyonların tasarımı, bunlara uygun malzeme seçimi hazırlık aşamasında yapılan işlemler.

Bundan sonrası karanlıkodadaki becerilerinize kalmış. Ana baskılara geçmeden önce bir-iki adet ışıklama süresiyle elde edilen sonuç ilişkisini anlamaya yönelik test yapmak gereksiz fotoğraf kartı tüketimini engeller.

1 no.lu fotogramda "Cliché verre" tekniğinden yola çıkarak daha önce çekilmiş bir fotoğraf filmi negatifi ve sonbaharın bize sunduğu yapraklar kullanıldı. Negatiften çalışma yapılacağı için, öncelikle negatif bir filmin baskısı için yapılması gereken test alma işlemi yapıldı. Fotoğraf kartı üzerine negatifi görüntüsü düşürüldükten sonra yapraklar hedeflenen kompozisyona uygun biçimde kart üzerine yerleştirildi. Test sırasında saptandığı süre kadar ışıklama yapıldı. Daha sonra 407.

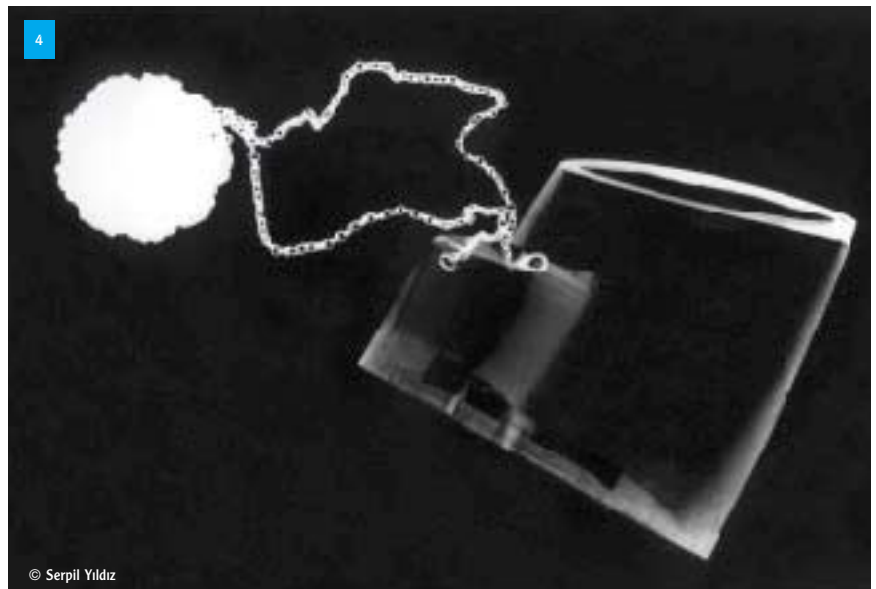
sayımızda ayrıntılarıyla anlatılan baskı kartı banyosu işlemleri uygulandı.

Bütün bu işlemler sırasında bazen beklentilerimize ulaşmakta çok zorlanabiliriz. Bu tür durumlarda moralinizi bozmayın ve denemelerinizden vazgeçmeyin!

Chemigram ve fotogram karışımı bir yöntem deneyerek farklı çalışmalar da yapıldı. Bir yanda çiçek izlenimi yaratmak üzere, yarı geçirgen pelür kağıtları kıvrılırken, diğer yanda görüntünün saptanmasını sağlayan kimyasalla çiçeklerin sap ve yaprakları, bir fotoğraf kartının üzerine fırça yardımıyla işlendi. Bu kimyasal, daha hiç ışıklanmamış fotoğraf kartı üzerinde saptama yapılmasını sağlar, böylelikle de, o bölgenin ışıktan etkilenmesini en aza indirmiş olur. Basitçe uygulanabilen bu yöntemle oluşturulan görüntüde degrade ton geçişleri de yakalandı. Sap ve yaprakların zamanla değişime uğrayacağı 2 no.lu fotogram 3 saniye ışıklanarak elde edildi. Luminogram ve fotogram karışımı bir teknik uygulanan 3 no.lu fotogramdaysa aynı ışıklama süresinde, bir el ve bu elin tuttuğu içi su dolu bir kadeh ile engellenen ışığın izleri yaratıldı.

4, 5 ve 6 no.lu fotogramlar malzemelerin doğrudan fotoğraf kartı üzerine yerleştirilmesiyle elde edildi. Bu fotogramlarda geçirgen, yarı geçirgen ya da geçirgen olmayan aksesurlar kullanıldı. Hepsisi 3.5 saniye süreyle ışığa maruz bırakıldı.

Fotogram çalışmalarının en hoş tarafı görüntüye ulaşmadaki hız. Yaratı-

cılığa yaptığı katkı sınırlanmış gibi algı-
lansa da aslında istekleriniz yönünde,

farklı ve sınırsız olanaklar sunuyor,
ayrıca gittikçe zenginleşen düşler kur-

manıza ya da sürprizler yaşamanıza
da yardımcı. Fotogramlar, adeta, yok-
tan varetmenin kanıtı olmaya aday.
Sadece yaratıcı ve coşkulu üreticileri
bekliyorlar.

Serpil Yıldız

Kaynaklar

Fotogramme; Photograms 1918 to the Present, Goethe Institute
Publication, 1987

Neusüss, Floris M.; Fotogramme – die lichtreichen Schatten,
Universität Kassel, 1983

Gezgin, Ahmet Öner; "DeneySEL Fotografi", İFSAK Fotoğraf ve
Sinema Dergisi, Mayıs 1997

Modernizmin Serüveni; Bir Temel Metinler Seçkisi", Hazırlayan;
Enis Batur, Yapı Kredi Yayınları-Sanat 43

Newhall, Beaumont; The History of Photography, The Museum of
Modern Art, New York, 1993

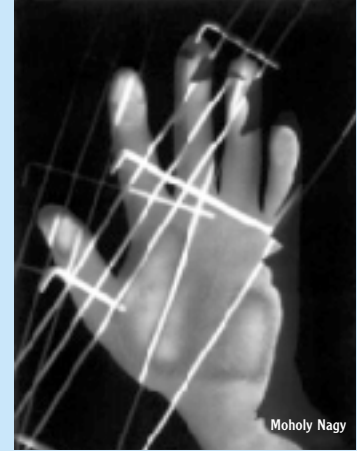
Fotogramın Hikayesi ve Ünlüleri

Fotoğrafın daha fotoğraf
olmadığı yıllarda görüntüyü
zaptetmeye uğraşanlar, fo-
togram tekniğiyle zapt süre-
sini kısaltma deneyleri yapı-
yorlardı. Fotogram ve fotoğ-
raf, birbirine yakın zamanlar-
da dünya kültürüne katıldılar-
salar da, fotogram, radyografi
ve fen bilimleri alanları dı-
şında pek kullanılmadı. Bu
teknin yarattığı görüntüler
anlamsız, boyutsuz, yararsız,
kısaca ifadesizdi.

19. yüzyılda, bazı sanat-
çıların, desenlerini kopyala-
ma aracı yaptıkları fotogra-
mın sanatsal bir üsluba dönü-

sık kullanan bir sanatçı. Bu de-
nemelerle geleneksel sanata
bağımlılıktan kurtulmuş biri.
Salt sınırlarını genişletme ça-
bası içinde. Daha o yıllarda,
hiç denenmemiş bir nesne
olan püskürtme fırçasıyla re-
sim yapmaya başlar. Sanat
eserinin mekanik bir araçla ya-
pılıyor olması, sanatın yerleşik
değerler sisteminin dışına çı-
karılması anlamına gelmekte-
dir. Gelecekte, bu denemeler-
le, onun Dadaçılığın ironik ve
kışkırtıcı kişiliğini yansıttığı
söylenecektir. Önce soyut re-
sime, daha sonra da resimde
gerçek nesnelere de kullanarak
soyut tasarımlara yönelir. Bu, Ray'in Dadaçılığa giden yolda ikinci büyük
adımı kabul edilir. Schad'dan esinlenerek "Rayograph" adını verdiği fotog-
ramları, bir yanda dadaçılara "bunlar gerçek Dadaçı işler" dedirtirken, di-
ğer yanda da gerçeküstücülerin ilgi ve beğenisini toplar. Man Ray'in fotog-
ramları görüntüyü yansıtan ayna ya da bir sesin yankısı gibidir. Onun için
"belirsizlik", bilmece yaratmadaki önemli bir araçtır. Bunu yaparken nesne-
lerin tersini kullanan Man Ray'in yapıtı fotogramlar, Dada'dan gerçeküstü-
cülüğe geçişin belgeleridir.

şümü, Birinci Dünya Savaşı'na denk düşer. Burjuva kültürünün değer yar-
gılarından, yanısıra, savaşın yarattığı umutsuzluktan bunalmış bir grup genç
sanatçı, sözlükten rasgele seçtikleri bir adla yeni bir sanat ve edebiyat ha-
reketine öncülük ederler. Dada adını alan Batı Avrupa kökenli bu hareke-
tin yandaşları, estetik karşıtı yaratıları ve karşı çıkış eylemleriyle; gelenek-
sel kültür ve estetik biçimlerin içinden "gerçek gerçekliğin" keşfine çaba-
larlar. Avrupa ve ABD'de 1916 - 1923 yıllarında çok etkili olan bu hare-
ket, fotogramı da sanatsallaştıracak kapıları açar. Başka bir deyişle fotog-
ram, eskimiş sanat anlayışını zorlamak, geleneksel anlatım biçimleriyle dal-
ga geçmek ya da yaratıcılığın sınırlarını zorlamak isteyen sanatçıların elin-
de sanatsal yorumun yeni aracı olarak kendini yeniden vareder.

Fotogramın yaşam bulduğu Dada'nın özü herşeye karşı çıkmak ya da
reddetmektir. Dadaçılar fotogramı, denetlenebilir bir işlemlerle görüntü ner-
deyse kendi kendine oluştuğu için resime, güvenilir ve inandırıcı görsel ak-
tarımına ters düşüğü için de fotoğrafa karşıt görüş ve yüceltirler.

Christian Schad'ın 1915'te İsviçre'de katıldığı Dada hareketi, onun 21
yaşında ilk fotogramlarını yapmasına neden olmuştur. Soyadından yola çı-
karak "Schadograph" adı verilen bu fotogramlar, fotoğrafın gerçekçi görn-
tülerini aloya alır. Schad, uygarlığın enkazı nesnelere oluşturduğu görüntü-
lerine, anlamsızlıklarına katkı yapan adlar verir, bununla da yetinmeyip, dik-
dörtgen olan biçimsel formatla da oynamaktan kaçınmaksızın geleneksel san-
at anlayışıyla kıyasıya alay eder.

Amerikalı sanatçı Man Ray'in 1931'de Paris'e gelişi, gelir gelmez de
Tristan Tzara -Dada adının isim babası- ve diğer Dadaçılarla dirsek tema-
sı, Schad ve fotogramlarından haberdar olmasını sağlar. Man Ray, Ameri-
ka'da yaşarken de kübist denemeleri ve geometrik şekilleri çalışmalarında

Fotogramın aynı yıllarda bir başka kullanıcısı da 1920'de Berlin'e gelen
Macar sanatçı Lazlo Moholy Nagy'dir. Moholy Nagy yapısalci resimlerini
üretirken teknik işlemlerle çeşitli denemeler yapar; "telefon resimleri"ni ve
ilk fotogramlarını üretir. Bauhaus'da bir göreve atanır. Burada yaptığı ça-
lışmalarla fotoğraf kağıdını tuval, değişken elektrik ışığını da boya yerine
koyarak, fotogramda ışıkla boyama olanağını görür. Fotogram deneylerinin,
reklam tasarımlarında işe yarayan kullanımını da geliştiren Moholy Nagy,
yapısalci sanat fotogramlarıyla ticari çalışmaları her zaman birbirinden ayrı
tutan bir sanatçıdır.

İkinci Dünya Savaşı öncesi esen politik rüzgarlar o dönemin sanat ütopya-
larını çok etkilemişti. Özellikle savaşın sonrasındaki sanatçıya koşut geli-
ştirilen "chemigram"la deneylere girişen bazı sanatçılar bir yanda resimle
fotoğrafi bütünleştiren çalışmalar yapmaya çabalarlarken diğer yanda savaş
öncesi sanat tarzını yansıtan fotogramlar da yaptılar. Bunların arasında;
1933'te Fransa'ya yerleşen Berlin Dada grubundan Roul Hausmann'ın,
1950'lerde, eski tüm görüşlerden arınmış olarak ürettiği fotogramlar ve
fotokolajlar değer buldu. Günümüzdeyse fotogram çalışmalarında dikkat
çeken en önemli isim Floris M. Neusüss.